

מצוות האמונה – הכנה לחג השבועות

תשע"ח
סיוון

1. ספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה א'
המצווה הראשונה היא הצווי אשר צונו בהאמנת האלהות, והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאים, והוא אמרו אנכי ה' אלהיך. ובסוף גמרא מכות (דף כ"ג): אמרו תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני, מאי קראה תורה צוה לנו משה, ר"ל מנין תוד"ה. והקשו על זה ואמרו תורה בגימטריא וכו' הוי, והיה המענה אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום. הנה נתבאר כך שאנכי ה' מכלל תרי"ג מצות, והוא צווי באמונת האלהות כמו שבארנו.

2. רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק א'
א) יסוד היסודות ועמוד החקמות לידע שיש שם מצוי ראשון. והוא ממציא כל נמצא. וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצא:
ב) ואם יעלה על הדעת שזה הוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות:
ו) וידעת דבר זה מצות עשה שנגמרו (שמות כ, ב) "אנכי ה' אלהיך". וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה עובר בלא תעשה שנגמרו (שמות כ, ג) "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". וכופר בעקר שזהו העקר הגדול שכל תלוי בו:

*מהי הגדרת המצווה לפי הרמב"ם? היעזר במקור הבא.

3. עולת ראייה א' עמי של"ז – של"ח
גדר האמונה בכללה הוא, שאמתת העניין הנודע קבועה בקרבנו, לא מצד הידיעה לבדה כי אם מצד מנוחת הנפש כשהוא מקבל אותה בקבלה שלמה, מבלי שישתער בו מאומה נגד זה, ולכן חיובה התמידי של האמונה בה' יתעלה הוא, שידעת מציאותו יתעלה ומה שראוי שיתייחס לו תכונן בקרבנו בתמידות.

4. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה א'
אמר הכותב האמונה הזאת בדבור הזה לא נפלאה היא ולא רחוקה היא וכן בדברי רז"ל מפורש שהוא קבלת מלכותו יתעלה והיא האמונה באלהות, אמרו במכילתא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך, משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור להם גזירות אמר להם לאו כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות שאם מלכותי אינן מקבלים גזירותי אינן מקיימים, כך אמר המקום לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אני הוא שקבלתם עליכם מלכותי במצרים אמרו הן כשם שקבלתם מלכותי קבלו גזירותי לא יהיה לך. ועם כל זה ראיתי לבעל ההלכות שלא ימנה אותה מצוה מכלל תרי"ג והתימה מהרב שמנה בדבור לא יהיה לך לא תעשה לא תשתחוה להם ולא תעבדם, אם כן יהיה מפי הגבורה חמש ומפי משה תר"ח לא מנין תור"ה. והנראה מדעתו של בעל ההלכות שאין מנין תרי"ג מצות אלא גזירותיו יתעלה שגזר עלינו לעשות ומפי משה תר"ח לא מנין תור"ה. אבל האמונה במציאותו יתעלה שהודיע אותה אלינו באותות ומופתים ובגילוי השכינה לעינינו הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצוות לא ימנה בחשבון, והוא מאמר החכמים גזור עליהם, עשו קבלת המלכות ענין בפני עצמו והמצוות הנגזרות מאתו יתעלה מענין אחר.

*מדוע הבה"ג לא מנה את האמונה כמצווה לדעת הרמב"ן?
*מה שורש ההבדל בין הרמב"ם לבה"ג (ע"פ רמב"ן) בהתייחסות למהות עניינם של מצוות? היעזר במקורות הבאים.

5. טעמי המצוות/ מצווה ברה לרב וייצמן עמ"נ אות א'
דעת הרמב"ם ברורה (מורה נבוכים ח"ג פכ"ו) שלמצוות יש טעם מלבד עצם הציווי, והן מכוונות לתכלית מסוימת ולתועלת. ודעת הרמב"ן (עה"ת דברים כ"ב, ו) שהמצוות הן גזירות לאדם ולא באו לתועלת המציאות אלא להדריכנו וללמדנו הדרך הטובה וכן יקראו הם כל המצוות שבתורה, עשה ולא תעשה, גזירות, כמו שאמר במשל המלך שנכנס למדינה והנה תוקף גזירותיו של המלך הן ממלכותו, לא ממציות החיים במדינה. וכן המצוות לא ממציות החיים דורשת קיומן, אלא הציווי והגזירה, כגון שחיטה, לא באה לרחם על הבהמות אלא בשביל האדם לצוותו על זה, והציווי ידריכו לרחם, אף שבמקרה זה של מצוות השחיטה לא הרחמים יצרו מצוה.
שתי גישות אלו לטעמי המצוות נובעות המגישה לעצם המצוות, אם באו לשלימות האדם והעולם ונובעות מצורך מסוים במציאות, או שעיקרן הוא הציווי, והתועלת במציאות נמשכת ונובעת מהציווי.

6. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת מכות פרק ג' משנה ט"ז
רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל כו' - מעקר האמונה בתורה כי כשיקיים אדם מצוה מצוה מזה"ג מצות כראוי וכהונן ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שבארתי לך הנה זכה בה לחיי העולם הבא ועל זה אמר רבי חנניא כי המצוות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה וממה שיורה על העקר הזה מה ששאל ר' חנניא בן תרדיון מה אני לחיי עוה"ב והשיבו המשיב כיום בא מעשה לידך כלומר נדמן לך לעשות מצוה כהוגן השיבו כי נדמנה לו מצות צדקה על דרך שלמות ככל מה שאפשר זכה לחיי העוה"ב. ופירוש הפסוק (ישעיהו מ"ב, כ"א) ה' חפץ למען צדקו לצדק את ישראל למען כי יגדיל תורה ויאדיר.

*הרמב"ן עצמו מונה את מצוות האמונה. כיצד זה מתיישב עם שיטתו שהאמונה היא שורש למצוות? היעזר במקורות הבאים.

7. השנות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצוות לא תעשה מצווה ה'

והטוב בעיני בזה הענין כולו שנמנה אנכי ה' אלהיך מצוה כדעת הרב, ויש לי ראייה בזה מדברי חכמים אמרו במכילתא מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות מתחלת התורה, משלו משל למה הדבר דומה לאחד שנכנס למדינה אמר להם אמלוך עליכם אמרו כלום עשית לנו שתמלוך עלינו מה עשה בנה להם החומה הכניס להם אמת המים עשה להם מלחמות אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן זון, כך הוציא הקב"ה אוני ישראל ממצרים קרע להם את הים הוריד להם את המן העלה להם את הבאר הגיז להם את השכיו עשה להם מלחמת עמלק אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן והן, רבי אומר להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כולן לפני הר סיני לקבל את התורה השוו כולן לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה. וקבלת המלכות הזה שקבלו בסיני הוא באמת מדבור אנכי וכן ביארו עוד שם אמרו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך, משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו ועבדו גזור עלינו גזירות אמר להם לאו כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזרותי שאם מלכותי אינן מקבלים היאך מקיימין גזרותי, כך אמר המוקם לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אני הוא שקבלתם מלכותי במצרים אמרו לו הן והן, כשם שקבלתם מלכותי קבלו גזרותי לא יהיה לך אלהים אחרים על פני בני יוחאי אומר הוא שנאמר להלן אני ה' אלהיכם כמעשה ארץ מצרים והן, כשם שקבלתם מלכותי קבלו גזרותי לא יהיה לך, ר"ש בן יוחאי אומר הוא שנאמר להלן אני ה' אלהיכם כמעשה ארץ מצרים אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם מסיני אמרו לו הן והן כשם שקבלתם מלכותי קבלו גזרותי, הרי שבארנו פעמים הרבה כי דבור אנכי הוא קבלת מלכותו כלומר האמונה באלהות, ואמרם שקבלתם עליכם במצרים הוא לומר שכבר האמינו באלהות במצרים מאמרו ויאמן העם ונאמר עוד ויאמרו בה', האמונה ההיא הזכירם עתה וקבלו אותה עליהם ואמרו עליהם הן הן שהאמינו וקבלו עליהם להחזיק באמונה שיש אלהים המצויה המצויה הזכירם עתה וקבלו אותה עליהם ואמרו עליהם הן הן שהאמינו וקבלו ראו למנות מצוה אחת והיא המצוה להאמין בעיקר, ונמנה לא יהיה לך אלהים אחרים הפסוק כולו מצות לא תעשה אחת שהיא מניעה בע"ז יהיר שלא נודה אלהות לזולתו כלשון ואנכי אהיה לכם לאלהים, את ה' האמרת היום להיות לכם לאלהים.

8. ספר מצוות גדול עשין סימן א'

המצוה הראשונה מצוה עשה להאמין כי אותן שנתן לנו את התורה בהר סיני על ידי משה רבינו הוא י"י אלהים שהוציאנו ממצרים וזהו מה שאמר בשעה שנתן את התורה אנכי י"י אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים.

9. ספר מצוות קטן מצווה א'

לידע שאותו שברא שמים וארץ הוא לבדו מושל מעלה ומטה ובד' רוחות כדכתיב (שמות כ, ב') אנכי ה' אלהיך וגו'. וכתוב (דברים ד, ל"ט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהי בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד: ודרשו חכמים אפילו באויר לידע פירוש לאפוקי מן הפילוסופין שאמרו שהעולם נהוג מאליו במזלות: ואין לו מנהיג ולא דבר: ואפילו קריעת ים סוף ויצירת מצרים וכל הנפלאות שנעשו במזל היו. ויש לנו להאמין כי שקר הם דוברים: אכן הקב"ה מנהיג את העולם כולו ברוח פיו. והוא הוציאנו ממצרים ועשה לנו כל הנפלאות. ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזין עליו מלמעלה שבאמר (תהילים ל"ז, כ"ג) מה' מצעדי גבר ועשה לנו כל הנפלאות. ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזין עליו מלמעלה שבאמר (תהילים ל"ז, ז). אלא ש"מ בזה תלוי מה שאמרו חכמים ששואלין לאדם לאחר מיתה בשעת דינו צפית לישועה והיכן כתיב מצוה זו. אלא ש"מ בזה תלוי שכשם שיש לנו להאמין שהוציאנו ממצרים דכתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו'. ועל כרחין מאחר שהוא דיבור הכי קאמר כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלהיכם ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם: וכן יושיענו ברחמי שנית. כדכתיב (דברים ל, ג) ושב וקבצך מכל העמים וגומר.

***מה הוסיף הרמב"ן על הרמב"ם והסמ"ג בהגדרת המצווה?**

10. עולת ראייה חלק א' עמי של"ו

בזה מבואר שמצוות אמונה תתכן להיות בכל המצוות אע"פ שהקשו על מניין הרמב"ם ז"ל שהרי מה שהוא מצוה אין שייך למנותו במניין המצוות, וכדברי חז"ל במכילתא (יתרו פרשת בחודש ו), במתן תורה "קבלו מלכותי ואח"כ קבלו גזרותי. כי אמנם אמת הדבר, שאמונת האלוקות עצמה היא שורש לכל המצוות ולמעלה מכולן, והוא פשוט ונטוע בטבע שכל אדם. אך על כל פנים יחשב 'אנכי בכלל המצוות, מצד שנצטוונו בו על האמונה והידיעה שהאלה שאליו מיוחסים הדברים הראויים ומיוחסים באמת לרוממותו יתברך, הוא שהוציאנו ממצרים, והוא הנגלה לנו ליתן לנו את התורה, שהזכיר אז בכלל י' דיברות את 'שומרי מצוותי. וממילא יחס בזה את המצוות אליו יתעלה. ושמתוך שכלל צורת המצוה לייחס לו יציאת מצרים ונתינת התורה, ממילא הרי כל העניינים הנוגדים מזה בכלל, כמו שעי' ידיעתנו שהוא הוציאנו ממצרים אנו למדים שהוא משיגו בענייני בני אדם ורוצה בהנהגתם הטובה והמושרת. ושהעוול רע בעיניו.

11. לב שמח (נושא כליו של הרמב"ם) מצוות עשה א'

ומה שלא בא בלשון צווי אינה טענה כי יש לנו כיוצא בו החדש הזה לכם ראש חדשים שגם בו אין הלשון מורה על הצווי ומנא הרמב"ם במ"ע קנ"ז לקדש חדשים כו... א"כ צווי הוא ובא בלשון הודעה משום שמאליו הדבר נשמע שאינו עושה להם הודעה זו אלא כדי שיקבעוהו עליהם לראש חדשים ויקדשוהו כן הדבר הזה דאנכי ה' שמשמעו ספור והודעה ובמקום הזה היא עצמה המצוה כי על מה שזו מודיע להם זה אם לא שרוצה לומר לצוות שהיה כן גם עתה מקובל עליהם זו היא מ"ע.

***מהי השאלה עליה עונה הלב שמח? כיצד מפרש המהר"ל את עומק העניין?**

12. תפארת ישראל פרק ל"ז

ומה שלא אמר אנכי אהיה לך לאלקים, כי היה זה משמע כי מצוה זאת כמו שאר מצוות כמו שאמר לא יהיה לך אלקים אחרים על פני ואפשר שיעשה לו אלקים אחרים וכן כל המצוות, אבל אנכי ה' אלקיך אף אם לא יקבל אותו האדם לאלוה הוא אלקים שלו והוא מלכו מצד עצמו, וכמו שאמר. הנהיב על יוהם שרצו לפרוק עול של הקדוש ברוך הוא שלא יהיה הוא יתברך מלך עליהם על פניו (וחזקאל כ') כי ה' אם לא בחמה שפוכה וגו'. וכדי שלא יטעה האדם בטעותו לומר כי אפשר שיפרקו עולו מהם, וכמו מלך בשר ודם מילים העם לפרוק עולו מאתו עד שאינו מלך עליהם, אמר בלשון זהה אנכי ה' אלקיך וגו' כלומר שעל כל פנים אני ה' אלקיך מצד עצמי... ובמכילתא (יתרו פי') לא יהיה לך אלקים אחרים למה נאמר לפי שנאמר אנכי ה' אלקיך משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה א"ל עבדו גזור עלינו גזרותי א"ל כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזרותי שאם מלכותי לא תקבלו גזרותי לא תקבלו. כך א"ל הקדוש ברוך הוא לישראל אנכי ה' אלקיך וגו' וקבלתם מלכותי קבלו גזרותי לא יהיה לך אלקים אחרים... והנראה בזה שבא ליישב מה שלא נאמר כאן צווי בבור הראשון של אנכי, ועל זה אמר מפני כי כבר קבלתם מלכותי במצרים ולכן אמר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגו' וקבלתם שם מלכותי.

13. צדקת הצדיק את רכ"ט

וע"ש זוהר דף צ"א ד' דברות הם חמש ג חמש ע"ש ובריש ע"ב דהם נגד ה' קלין הגז'. והיינו אנכי דלא אמר בלשון צווי כמ"ש במק"א שהוא נגד אמונה פשוטה הקבועה בלב כל איש ישראל ולא שייך ע"ז צווי דמי שאין מאמין מה יועיל צווי רק ישראל מאמינים בני מאמינים. ונגדו לא תרצח הוא בהרחקת נפש דמסאבו שהוא היפוך מדרגת קדושת ישראל זהו בלא תרצח.